

TÜRKİYE TARİHİ EVLERİ KORUMA DERNEĞİ

3. TARİHİ TÜRK EVLERİ HAFTASI

27 Mayıs - 3 Haziran 1985

"TÜRK EVLERİ"

3 Haziran Pazartesi

ALARKO SANAT MERKEZİ

BİLDİRİ ÖZETLERİ

3 Page

ANADOLU'DA GELENEKSEL İÇ SOFALI TÜRK EVİNİN
BÖLGESEL FARKLILIKLARI

MEHMET ALPER

Y.Mimar - Restoratör

Yıldız Üniversitesi

Restorasyon Ana Bilim I

Geleneksel Anadolu Konutunun tasarımında izlenebilen en ilginç ve sürekli özellik, farklı bölgesel gelenekleri bir araya getiren ortak bir plan tipinin varlığıdır.

İki oda ile aralarındaki bir açık hacimden ve bunların önünde uzanan bir saçak altından meydana gelen bu plan tipinin kaynağı Orta Doğu'nun eski kültür katlarındanadır. İslam Mimarisinin oluşma çağlarında Suriye ve Irak'ta yapılan saraylarda, Fustat kazılarında ve Maverâ-ün Nehir de Ortaçağ sitlerinde birbirine yakın şekillerde karşımıza çıkan bu düzene Arapça "beyt" adı verilir. İran'ın anonim mimarlığında "talar" adı verilen yapı tipi de benzer bir şemaya sahiptir¹. Farklı kültürlerin konut mimarisinde; Ege ada mimarisinde Yunan evlerinde "aula", Roma evlerinde "atrium", Mezopotamya konut mimarisinde "eyvan" yaklaşık aynı mekanları tanımlayan isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel Anadolu konutu mekan örgütlenmesinde ana doğurucu olarak ortaya çıkan sofa, yöresel uygulama ve kullanım biçimine göre değişik isimler almaktadır. Ankara ve yakın çevresinde "SERGÂH", İzmir ve civarında "HANAY", Kütahya'da "YAZLIK", batı ve güneybatı Anadolu'da HAYAT, DİVANHANE, TAHTAŞOŞ (tahtepüş), Güneydoğu Anadolu'da "EYVAN" olarak adlandırılan mekanlar hep aynı amaca yönelik planlamanın ortak ürünüdür².

Sofa, ne yalnızca odalar arası geçişi sağlayan alan, ne de belirli bir işlev için yapılmış bir alanın ötesinde evin ekonomik aktivitesinin merkezi sayabiliriz. 19. yüzyıla kadar, ev bir ekonomik birim durumundaydı. Kendi kendine yeterli bir ekonomik düzenin anlatımı olan eviçi üretim bu kesimde yer alırdı. Sofayı diğer bir anlamda da dış mekanla iç mekan arasındaki bir geçiş alanı olarak nitelendirebiliriz . Anadolu'nun çoğu bölgesinde hayat özellikle yazın sağladığı havalandırma ve serinlik nedeniyle, evin ana kullanım kesimi ve merkezini oluşturur³.

Plan içinde işgal ettiği alan ve oynadığı önemli rolden dolayı, sofayı, planı oluşturan nedenlerin başlıcası olarak kabul etmek gerekir. Sofanın konumu doğrudan doğruya evin plan tipini oluşturur. Sofa, oda sırasının önünde, arasında (iç sofa) veya odaların ortasında (orta sofa) yer almasına göre üç önemli plan tipi oluşur⁴. Anadolu geleneksel konut mimarisinde iç sofanın bölgesel farklılıklarını araştırırken gözden uzak tutulmaması gereken en önemli noktalardan biri de; geleneksel mimari gibi Anadolu toplumunda bir sentez sonucu oluşmuş olmasıdır. Anadolu şüphesiz Türkler gelmeden önce de önemli bir kültürel geçmişe sahipti. Buna Türklerin göçebe kültürünü, İran ve İslam kültürlerini eklersek Anadolu sentezinin bileşenlerinin çokluğunu görürüz. Anadolu-Türk kültürü, işte bu geniş kültürler bütünleşmesiyle açıklanabilir. Bu bileşenler içerisinde dini inançlara dayanan toplum yaşantısı, iklimin etkisi ve bir de yerel yapım gereçlerinin katkısı düşünüldüğü zaman Anadolu geleneksel konut mimarisinin ayırıcı özellikler gösteren bölgeleri ortaya çıkmaktadır. Türk konut mimarisi ile ilgili daha önceleri yapılmış çalışmalarda bu bölgeler şöyle sıralanmaktadır:

1- Özgün Anadolu Sentezi

- 1.1. Batı-Kuzeybatı Bölgesi
- 1.2. Doğu Karadeniz Bölgesi
- 1.3. Konya Bölgesi
- 1.4. İstanbul Bölgesi

2- Geçiş Alanı

- 2.1. Bodrum
- 2.2. Kayseri
- 2.3. Doğu Anadolu - Orta Bölge

2.4. Doğu Anadolu - Kuzey Bölge

2.5. Güneydoğu Anadolu

Konuşmamızın özünde, Anadolu'da Geleneksel iç sofalı Türk Evinin bölgesel farklılıkları sergilenmek istenirken , Van'dan başlayan, Trabzon, Giresun, Erzincan (Kemaliye), Mardin, Urfa, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Antalya, Kütahya'da son bulan bir gezinti içerisinde iç sofanın değişik yorumlanmış biçimlerinden örnekler sunmaya çalışacağım.

Burada ~~Vurgulamak~~ istediğimiz esas mesele; geleneksel sivil mimarimizde aynı ve benzer bir plan tipinin sosyo-ekonomik, kültürel, dini inançlara dayanan toplum yaşantısı ve yöresel yapı gereçleri gibi yönlendiricilerin etkisinde Anadolu'nun farklı bölgelerinde nasıl yorumlandığını ortaya koyabilmektir.

NOTLAR:

- 1- Kuban, Doğan, Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1982, s.198
- 2- Arseven, Celal Esad Türk Sanatı Tarihi I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, s.538
- 3- Kazmaoğlu, Mine - Tanyeli Uğur "Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar", Yapı Dergisi, No:33 İstanbul 1979, s.32
- 4- Eldem, Sedat Hakkı Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1968 s.16